

Значение на публичните разходи за обособяването на отделни модели на социално-икономическо развитие в Европейския съюз

Кристина Петрова*

Резюме: Статията е посветена на проблематиката за различните модели в рамките на Европейския съюз, провокирана от разнородността в социално-икономическото развитие на държавите членки. По-конкретно, в нея се разглежда значението на публичните разходи за обособяването на отделни модели на социално-икономическо развитие в Европейския съюз. Чрез прилагането на метода на клъстер анализ се установява, че поради разликите между държавите членки по абсолютен размер на видовете публични разходи по функции на човек от населението, в Европейския съюз се формират четири отделни модела, различаващи се помежду си според размера и структурата на публичните разходи.

Ключови думи: Европейски съюз, публични разходи, модели на социално-икономическо развитие, клъстер анализ, сравнителен анализ.

JEL: C38, F02, H50, P51.

Проблематиката за различните модели на развитие в рамките на Европейския съюз е застъпена в изследванията на редица автори в последните двадесет години и интересът към нея не намалява, а се усилва в контекста на влиянието

на икономическата криза върху основните параметри на моделите. Основната причина за развитието ѝ са съществуващите различия между държавите членки. Вниманието се насочва главно към разнородността в ЕС в способността на държавата да осигури социална защита и устойчиво благосъстояние на гражданите, поради което в повечето публикации се използват главно социални индикатори (дял на публичните социални разходи в БВП, индикатори за неравенство, благосъстояние, бедност и т.н.) за разграничаването на отделни социални модели и държави на благоденствието.

Класификацията на Еспинг-Андерсън (1990) се смята за отправната точка на засилената дискусия относно типологията на моделите в рамките на ЕС, в това число броят на моделите и страните, които трябва да се включат във всеки от тях. Той дефинира три модела, основаващи се на различни идеологически режими, а именно либерален, консервативен и социално-демократичен. Някои автори като Ферера, Боноли и др. считат, че е възможно да се обособят повече от три режима. По-конкретно, те критикуват Г. Еспинг-Андерсън за това, че не включва в своята класификация средиземноморските страни. Той признава наличието на някои общи черти, които обединяват тези държави, но въпреки това не ги обособява в самостоятелен модел и е посклонен да ги причисли към консервативния такъв от своята типология. От наличните

* Кристина Петрова е докторант в катедра „Икономика“ на УНСС, e-mail: petrova_kr@abv.bg

теоретични класификации на страните от ЕС се открояват тези на Лайбфрайг (1992, цитирано в Arts and Gelissen, 2002, с. 137-158), Ферера (1996), Боноли (1997) и Сапир (2006), които също използват критерии в социалната сфера за разграничаване на отделни модели, като отделят в самостоятелен модел средиземноморските страни.

Най-общо, резултат от **теоретичното класифициране** на страните в ЕС съобразно критерии в социалната сфера е обособяването на четири модела в ЕС преди разширяването на ЕС след 2004 година, които обхващат близки в географско положение страни, а именно: англосаксонски, континентален, скандинавски и средиземноморски.

Изследването на Еспинг-Андерсън (1990) провокира интерес не само към теоретични класификации, но и към емпирично тестване на моделите в страните от ЕС, включващи както старите държави – членки на ЕС, така и на по-късен етап, новоприєединилите се страни от ЦИЕ.

Чрез емпирично класифициране на страните от ЕС може да се достигне до различни резултати в зависимост от използваните критерии.

1. Публичните разходи като критерий за групиране на страните от ЕС в отделни модели на социално-икономическо развитие

Изборът на критерии, на базата на които да се групират страните от ЕС, е от съществено значение. Необходимо е да се определят такива признаци, които, от една страна, да са общи за всички страни, а от друга – да се конкретизират в система от показатели с достатъчна разграничителна способност. Съществуват множество алтернативни решения, тъй като държавите членки се различават в много области. От една страна, се наблюдават разлики по отношение на ключови показа-

тели (икономически, социални, екологични, демографски и др.), което говори за **различни изходни позиции** и различна степен на постигане на заложените в европейските договори и стратегии цели. От друга страна, съществуват **разлики в провежданата политика на национално ниво**.

За целите на настоящото изследване като критерий за класификация на държавите – членки на ЕС, се възприемат националните публични разходи. Мотивацията за изборът им е определена от три взаимнообвързани причини.

Първо, величината на публичните разходи и насоките на тяхното изразходване допринасят за различното икономическо и социално състояние на държавите членки, а също и за степента на постигане на общите цели. Те оказват влияние върху определени параметри на развитието, което зависи и от конкретните икономически и социални условия и процеси в дадена страна, които са обективна даденост. В общите насоки на икономическата политика е посочено, че постигането на заложените в стратегиите на ЕС цели се обвързва със структурирането на публичните разходи в държавите-членки.

Второ, размерът, динамиката и структурата на публичните разходи са обобщен показател на степента на държавна намеса в механизмите на свободното пазарно стопанство и на провежданата политика на национално ниво. Те са индикатор за действието на националната политика и съответно чрез тях лесно може да се определи с каква насоченост е тя и какви са нейните приоритети.

Трето, в рамките на Европейския съюз са налице различия между държавите членки в степента на държавна намеса чрез бюджета и инструментите на фискалното преразпределение. Причина за това е фактът, че за разлика от паричната политика, която за голяма част от държавите членки се определя на наднационално ниво,

това е област, в която съществуват регулации, но и възможност за автономия на национално ниво. Това дава основание **разходната политика да се определи като подходящ разграничителен белег на отделни модели в рамките на ЕС.**

В обобщение може да се посочи, че публичните разходи се избират като критерий за класификация на страните, тъй като **са плод на осъзнати, планирани решения, имащи определена автономност на национално ниво, а също чрез тях се постигат заложените в европейските стратегии цели, които предопределят съдържанието на общия модел.**

Целта на класификацията на страните според публичните разходи е да се разбере дали в рамките на ЕС се образуват отделни модели съобразно различната структура и величина на тези разходи. С помощта на получените резултатите ще могат да се направят изводи както за съществуващите различия, така и за приликите в провежданата политика на национално ниво от държавите членки.

2. Класификация на страните от ЕС в отделни модели на социално-икономическо развитие (клъстер анализ)

За осъществяване на класификацията на страните от ЕС според критерия „публични разходи“ се възприема класификацията на разходите по отделни функции (*Classification of the functions of the Government – COFOG*), изработена от Световната банка, която е утвърдена като стандарт за подобни изследвания и се използва в ЕС от 1999 година. Основното ѝ предимство е, че групира данните въз основа на изведените в теорията основни насоки или функционални направления, по които се разпределя бюджетът¹.

¹ Функциите са 10 на брой: Функция 01: Общи публични услуги; Функция 02: Отбрана; Функция 03: Вътрешен ред и сигурност; Функция 04: Икономически дейности;

Видовете публични разходи по функции могат да се изразят с показатели за абсолютна стойност (евро на човек от населението), като дял от общите публични разходи и като дял от БВП. Разходите, изразени като абсолютна стойност (евро на човек от населението) имат предимство поради две причини.

Първо, различията между страните от ЕС според абсолютния размер на публичните разходи и видовете разходи по функции на човек от населението са много по-големи от тези по отношение на макро индикаторите за структура (публични разходи и видове разходи по функции, изразени като дял от БВП и видове разходи по функции, изразени като дял от общите публични разходи), а резултатите от една класификация са по-добри, когато като критерии се използват показатели, при които има големи различия между единиците, подлежащи на групиране, тъй като по този начин расте разграничителната способност на критериите, което подобрява резултатите.

Втората причина, поради която е избран показателят за размер на публичните разходи и видовете разходи по функции в евра на човек от населението, е, че по този начин моделите ще се характеризират по-широко като се включи и достигната степен на икономическо развитие, явяваща се косвен критерий за класификация.

Най-широко използваният подход за емпирично групиране на определени държави в отделни групи е **клъстер анализът**, чрез

Функция 05: Опазване на околната среда; Функция 06: Комунални и обществени дейности; Функция 07: Здравеопазване; Функция 08: Почивни, културни и религиозни дейности; Функция 09: Образование; Функция 10: Социални защита. Те представляват най-високото ниво на агрегиране на статистическите данни. Към всяка от тях са създадени по вертикала йерархично построени групи, които допълнително осигуряват детайлизиране на по-ниско ниво. Подобна йерархия спомага за по-детайлното представяне и анализиране на отделните насоки на разходите. Към групите е обособено, трето (по-ниско ниво), означено като класове.

който едновременно, на базата на два или повече критерия, дадени страни се класифицират в няколко клъстера или групи. Клъстер анализът спада към „многомерните статистически методи“. Неговата цел е разпределянето на множество обекти едновременно според няколко критерия в сравнително малко на брой и относително хомогенни групи, наречени клъстери.

Целта на клъстер анализа в настоящото изследване е държавите в ЕС да се групират в n на брой групи (клъстери) по отношение на размера (евро на човек от населението) на общите публични разходи и видовете разходи по функции, които се явяват в ролята на критерии за класификация. Използването на показателя за разходите в евро на човек от населението (по отношение на които съществуват големи разлики между държавите членки), **ще подобри резултатите от класификацията**, тъй като обектите в определен клъстер трябва да си приличат, но същевременно да се различават съществено от обектите в другите групи. С негова помощ ще се провери дали общите публични разходи и видовете публични разходи по функции (изразени като евро на човек от населението) могат да са структуроопределящи критерии за разграничаването на отделни модели в ЕС. За целта ще бъде използван анализ на k -средните² с предварително зададен брой на клъстерите или групите страни.

Моделите, които традиционно съществуват в ЕС преди разширяването от 2004 година, изведени от теоретични класификации, са четири на брой – континентален, скандинавски, англосаксонски и средиземноморски. С присъединяването на страните от ЦИЕ към ЕС е възможно към вече съществуващите модели да се добави поне

² Анализът на k -средните е нейерархичен метод за клъстеризация. Основно предимство на този метод е неговото бързо действие при работата с широк кръг променливи за много единици от изследваната съвкупност и обособяването на хомогенни клъстери.

още един. В тази връзка, при осъществяването на клъстер анализа се залагат предварително наличието на по-голям брой (пет на брой клъстера) групи страни от традиционно съществуващите.

Тъй като клъстер анализът не борава с времеви редове, а класифицира даден брой обекти в определен момент от времето или според осреднени данни за даден период, за целите на настоящото изследване **различните видове разходи за всяка една страна ще се вземат като средна за периода (от 1995 до 2010 година)³ стойност**. Използването на осреднени стойности за критериите за класификация се осъществява и от други автори (Ferreira and Figueiredo, 2005; Fenger, 2007; Draxler, and Van Vliet, 2010), но за по-кратки периоди от време. Този подход не допуска, ако съществуват екстремни стойности, те да повлияят върху резултатите. Клъстер анализът тук се осъществява на база осреднени стойности за 16 години (от 1995 до 2010 година вкл.).

Данните, които се използват, са събрани от Евростат в качеството ѝ на единна статистическа организация, отговаряща за методологичните и оперативни действия по създаване на качествени информационни масиви за ЕС.

Преди да се изтъкват резултатите от клъстер анализа за обособените групи от страни, трябва да се провери дали избраните критерии могат да се считат за структуроопределящи фактори при формирането на модели в рамките на ЕС. Това може да се осъществи според разграничителната им способност.

Разграничаващата способност на използваните критерии, а именно общите

³ За някои от страните от ЦИЕ няма налични данни за целия период (за България са налични от 1998 година, за Литва са налични от 2000 година, за Полша са налични от 2001 година и за Словения са налични от 1999 година). Поради тази причина осредняването за тези страни ще се осъществи за периода от първата година, за която има данни до 2010 година.

публични разходи и техните функционални направления, изразени в евро на човек от населението, се характеризира чрез равнището на значимост на условния F-тест (тест на Фишер) заедно с нивата на по-

лучените ета-коефициенти. Те могат да се проследят съответно от таблици 1 и 2, които са генерирани като резултат от клъстер анализа.

Таблица 1. Разграничаваща способност на критериите според F-теста

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Общи публични разходи	233758189,000	4	1276115,273	22	183,180	,000
Общи публични услуги	4216253,875	4	133579,617	22	31,564	,000
Отбрана	150628,497	4	11927,704	22	12,628	,000
Вътрешен ред и сигурност	148165,641	4	4045,922	22	36,621	,000
Икономически дейности	1748984,025	4	60573,860	22	28,874	,000
Комунални и обществени дейности	72357,551	4	11790,881	22	6,137	,002
Опазване на околната среда	107591,706	4	5150,523	22	20,889	,000
Здравеопазване	4172400,649	4	42143,574	22	99,004	,000
Почивни, културни и религиозни дейности	264262,135	4	5428,367	22	48,682	,000
Образование	3250898,912	4	36260,008	22	89,655	,000
Социална защита	42832504,134	4	403482,677	22	106,157	,000

Източник на информация: Евростат. Резултатите са получени посредством прилагането на клъстер анализ в статистическата програма SPSS.

Въпреки че при клъстер анализа се счита, че резултатите от F-теста са условни, те могат да се тълкуват. От данните, представени на таблица 1, може да се установи, че равнището на значимост на F-теста по Sig е по-ниско от α (0,05) за всички видове разходи⁴. Това означава, че е налице основание да се приеме, че **всички видове разходи играят съществена роля при формирането на клъстерите и, следователно, могат да се определят като структуроопределящи фактори за раз-**

⁴ Даден критерий се приема, че има съществена роля при формирането на клъстерите, когато равнището на значимост на F-теста по Sig е по-ниско от α (0,05).

граничаването на модели в рамките на Европейския съюз.

Таблица 2. Разграничаваща способност на критериите според ета-коефициентите

Видове публични разходи	Eta	Eta Squared
Общи публични разходи	,985	,971
Общи публични услуги	,923	,852
Отбрана	,835	,697
Вътрешен ред и сигурност	,932	,869
Икономически дейности	,917	,840

Управление на ресурси и разходи

Видове публични разходи	Eta	Eta Squared
Комунални и обществени дейности	,726	,527
Опазване на околната среда	,890	,792
Здравеопазване	,973	,947
Почивни, културни и религиозни дейности	,948	,898
Образование	,971	,942
Социална защита	,975	,951

Източник на информация: Евростат. Резултатите са получени посредством прилагането на клъстер анализ в статистическата програма SPSS.

От резултатите, съдържащи се в първата колона на таблица 2, се установява, че стойността на ета-коефициентите при всички видове разходи е над 0,7. Това означава, че **избраните класифициращи критерии имат силна разграничаваща способност**⁵. Най-високи ета-коефициенти се наблюдават при общите публични

разходи, разходите за социална защита, за здравеопазване и тези за образование. Тези резултати доказват, че страните от ЕС най-много се различават по отношение на тези видове разходи, които традиционно се идентифицират като критерии, разграничаващи *отделни социални модели*. По отношение разходите за комунални и обществени дейности, стойността на ета-коефициента е най-ниска в сравнение с останалите, което означава, че този вид разходи има най-малка разграничителна способност.

След като беше доказано, че общите публични разходи и видовете разходи по функции (изразени като евро на човек от населението) могат да са структуроопределящи фактори за обособяването на различни модели в рамките на ЕС, следва да се премине към конкретните резултати на класификацията. На таблица 3, генерирана от клъстер анализа, са показани групите и държавите, които се включват във всяка от тях.

Таблица 3. Съдържание на клъстерите

Клъстери	1	2	3	4	5
Държави членки	България	Испания	Франция	Дания	Люксембург
	Румъния	Португалия	Нидерландия	Швеция	
	Латвия	Гърция	Белгия		
	Литва	Кипър	Германия		
	Естония	Малта	Австрия		
	Словакия	Словения	Финландия		
	Чехия		Италия		
	Унгария		Великобритания		
	Полша		Ирландия		

Източник на информация: Евростат. Резултатите са получени посредством прилагането на клъстер анализ в статистическата програма SPSS.

⁵ Прието е, че когато стойността на ета-коефициента е до 0,3, разграничителната способност е слаба по сила; когато е между 0,3 и 0,7 – средна по сила; и когато е между 0,7 и 1 – силна.

От данните в таблица 3 може да се направи изводът, че класификацията на страните от ЕС, направена на база размера (евро на човек от населението) на общите публични разходи и десетте функционални направления, **показва сходства с теоретичните класификации на страните от ЕС. Приликите по-конкретно се състоят в следното:**

- ♦ Първо, в получените клъстери се включват близки в географско положение страни. Тези резултати подкрепят тезата, че географски близки държави със сходна история, традиции и степен на развитие, се групират заедно в общи модели.
- ♦ Второ, всички големи континентални държави се обособяват заедно в един модел.
- ♦ Трето, Дания и Швеция, които традиционно се групират заедно, и при настоящата класификация попадат в един клъстер.
- ♦ Четвърто, Люксембург се отделя в самостоятелен клъстер. Тази страна с основание не се обхваща от повечето теоретични класификации и където е обхваната, се причислява към континенталния модел. Това произтича от факта, че е малка по площ, има висок доход на човек от населението и структурата на разходите се различава от тези в останалите държави членки на ЕС.
- ♦ Пето, потвърждава се наличието на средиземноморски модел. Това е вторият клъстер от таблица 5, в който се включват три от старите държави членки (Испания, Португалия и Гърция); две средиземноморски страни, които се присъединяват към ЕС през 2004 година – Малта и Кипър, и Словения.

Настоящата класификация показва и **някои отклонения от теоретичните модели, както и допълнителни аспекти, които заслужават по-подробен коментар.**

- ♦ Първо, резултатите от осъществената класификация показват, че страните, които традиционно се причисляват към англосаксонския модел (Великобритания и Ирландия), според настоящия анализ, се групират заедно с континенталните държави в клъстера, който в таблица 3 е под номер 3. Това може да се обясни с факта, че като критерий в осъществената класификация са използвани всички видове публични разходи по функции, а не само тези за социална защита. Обособяването на англосаксонски модел в теоретичните класификации се осъществява на база критерии в социалната сфера. Когато се вземе предвид цялостно структурата на публичните разходи, Великобритания и Ирландия се обособяват в един модел заедно с континенталните страни.
- ♦ Второ, Финландия, която според теоретичните класификации (единствено първоначалната класификация на Г. Еспинг-Андерсън я причислява в континенталния модел) по-често попада в една група с Швеция и Дания, според настоящата класификация също се групира заедно с континенталните държави.
- ♦ Трето, Италия, която в географско отношение се отнася към средиземноморските страни, според настоящата класификация се обособява в една група с континенталните държави, тъй като разходната политика в Италия показва сходства с тези в големите континентални държави като Германия и Франция.
- ♦ Четвърто, особен интерес представлява групирането на страните от Централна и Източна Европа (с изключение на Словения) в самостоятелен клъстер.
- ♦ Пето, Словения се групира заедно със средиземноморските страни. Тази

страна се откъсва от групата на бившите социалистически държави и е в процес на постепенно догонване в икономическото си развитие старите държави – членки на ЕС. Нейното включване в групата на средиземноморските страни означава, че показва сходство със структурирането и приоритетното насочване на публичните разходи в Испания, Португалия, Гърция, Малта и Кипър.

3. Характеристика на моделите на социално-икономическо развитие в ЕС

Получените клъстери от страни **отговарят на определени модели, в които са отразени както структурата и величината на публичните разходи, така и по косвен начин степента на икономическо развитие. Могат да бъдат възприети следните наименования на обособените модели или групи от страни:**

- ♦ *Модел на страните от ЦИЕ* – България, Румъния, Латвия, Литва, Естония, Словакия, Чехия, Унгария и Полша.
- ♦ *Средиземноморски модел* – Испания, Португалия, Гърция, Малта и Кипър и Словения.
- ♦ *Разширен континентален модел* – Франция, Нидерландия, Белгия, Германия, Австрия, Финландия, Италия, Великобритания и Ирландия. Това наименование се възприема поради включването в модела на англосаксонските страни (Великобритания и Ирландия), Финландия и Италия.
- ♦ *Скандинавски модел* – Дания и Швеция.

Профилът на моделите в ЕС може да се установи от таблица 4, генерирана от клъстер анализа, в която са показани *финалните клъстерни центрове*, изразяващи средните стойности на размера (евро на човек от населението) на публичните разходи за страните в клъстера (средно за пе-

риода от 1995 до 2010 година). От данните, представени в таблица 4, се установява, че **между формираните модели се наблюдават разлики по отношение на абсолютния размер на общите публични разходи и техните видове на човек от населението.**

Първият клъстер (моделът на страните от ЦИЕ) се характеризира с най-малък размер както на общите публични разходи (средно за тези страни – 2455,3 евро на човек от населението), така и на всички видове разходи по функции. Страните от този клъстер насочват най-голяма част от публичните си разходи за социална защита. Значително по-малко средства се отделят за икономически дейности, следвани от тези за общи публични услуги, за образование, за здравеопазване, за вътрешен ред и сигурност, за отбрана, за почивни, културни и религиозни дейности и за комунални и обществени дейности. Най-малко се изразходва за опазване на околната среда (едва 43,8 евро/човек от населението).

Вторият клъстер (модел на средиземноморските страни) също се характеризира със значително по-малък от средния за ЕС-27 размер на общите публични разходи и всички видове разходи по функции (изразени като евро на човек от населението). Средният размер на всички видове разходи в средиземноморския модел е по-висок от този в страните от ЦИЕ, но по-нисък от размера на разходите в разширения континентален и скандинавския модел, и Люксембург (с изключение на разходите за отбрана, които са по-високи от тези в Люксембург). Най-много средства тези страни отделят за социална защита, следвани съответно в низходящ ред от разходите за общи публични услуги, за здравеопазване, за образование и за икономически дейности. Значително по-малко разходи се насочват към следните функционални направления, подредени в низходящ ред: вътрешен ред и сигурност, отбрана, комунални и обществени дейности, почивни културни и религиозни дейнос-

ти, като отново най-малко се разпределят към опазване на околната среда.

В третия клъстер (наречен *разширен континентален модел*) е налице в сравнение със скандинавските страни по-малък размер (в евро на човек от населението) на всички видове разходи, с изключение на тези за вътрешен ред и сигурност, икономически дейности и опазване на околната среда. Наблюдава се, също така, по-малък размер на всички видове разходи с изключение на разходите за отбрана, в сравнение с Люксембург. Както общите публични разходи, така и шест от видове разходи по функции (разходи за общи публични услуги, разходи за отбрана, разходи за вътрешен ред и сигурност, разходи за икономически дейности, разходи за комунални и обществени дейности и разходи за здравеопазване) имат по-висок размер в този модел в сравнение със средния за ЕС-27. Въпреки това, размерът на разходите при тези страни се доближава в най-голяма степен до сред-

ните стойности за ЕС-27. От този факт произтича изводът, че моделът на страните основателки на Европейската икономическа общност (ЕИО)⁶ и няколко групи от старите държави членки (Австрия, Финландия, Великобритания и Ирландия), в най-голяма степен се доближава и отразява общото и средното за ЕС-27 ниво на икономическо развитие. В сравнение с останалите модели, структурата на публичните разходи отново в най-голяма степен отразява средната за ЕС-27. Тези страни насочват, също както държавите в останалите клъстери, най-много разходи към социална защита. Много по-малко средства се отделят съответно в низходящ ред за общи публични услуги, за здравеопазване, за образование и за икономически дейности. Значително по-малко средства (подредени отново в низходящ ред) се отделят за вътрешен ред и сигурност, за отбрана, за почивни културни и религиозни дейности, за комунални и обществени дейности и за опазване на околната среда.

Таблица 4. Характеристика на клъстерите (финални клъстерни центрове)

Модел	Модел на страните от ЦИЕ	Средиземноморски модел	Разширен континентален модел	Скандинавски модел	Люксембург	Средно
Критерии (евро/човек от населението)						
Общи публични разходи	2455	6436	12935	18090	23386	12660
Общи публични услуги	323	1123	1854	2663	2577	1708
Отбрана	86	238	374	581	194	295
Вътрешен ред и сигурност	128	262	464	389	542	357
Икономически дейности	334	728	1249	1235	2521	1213
Комунални и обществени дейности	56	160	258	281	450	241
Опазване на околната среда	44	108	219	144	675	238
Здравеопазване	306	799	1844	2276	2786	1602
Почивни, културни и религиозни дейности	78	159	288	482	1043	410
Образование	311	794	1453	2364	2718	1528
Социална защита	791	2067	4932	7675	9879	5069

Източник на информация: Евростат. Резултатите са получени посредством прилагането на клъстер анализ в статистическата програма SPSS.

⁶ С изключение на Люксембург.

Управление на ресурси и разходи

В страните от *четвъртия клъстер* (Дания и Швеция) се наблюдава най-високият размер на всички видове разходи (с изключение на разходите за вътрешен ред и сигурност, за икономически дейности и за опазване на околната среда, които имат по-висок размер в страните от разширения континентален модел) в сравнение с останалите групи страни. Що се отнася до паралела с Люксембург, то в страните от този модел е налице по-малък размер както на общите публични разходи, така и на по-голямата част от функционалните направления (с изключение на разходите за общи публични услуги и отбрана). Освен това, размерът на общите публични разходи и функционалните направления (с изключение на разходите за опазване на околна среда) са значително по-високи от средния за 27-те страни от ЕС. Най-много средства се отделят (подредени в низходящ ред) за социална защита, за общите публични услуги, за образованието, за здравеопазването и за икономическите дейности. По-малко разходи се насочват съответно в следните видове функционални направления (подредени в низходящ ред): разходи за отбрана; за почивни, културни и религиозни дейности; за вътрешен ред и сигурност; за комунални

и обществени дейности и за опазване на околната среда.

Размерът на общите публични разходи в *Люксембург* е най-висок в сравнение с четирите модела и по-висок от средния за ЕС-27. По отношение на видовете разходи по функции може да се отбележи, че техният размер е по-голям от този в страните от ЦИЕ, в средиземноморските страни (с изключение на разходите за отбрана), в страните от разширения континентален модел (и изключение на разходите за отбрана), в скандинавските страни (с изключение на разходите за общи публични услуги и отбрана) и в ЕС-27 (с изключение на разходите за отбрана).

Освен по отношение на размера на публичните разходи (евро на човек от населението), между формиралите се клъстери се наблюдават разлики в структурата на разходите (дял на видовете разходи по функции в общите публични разходи), от която се извеждат приоритетите на провежданата разходна политика на национално ниво. На таблица 5 са представени дяловете на видовете разходи по функции в общите публични разходи в отделните модели⁷ средно за периода от 1995 до 2010 година.

Таблица 5. Структура на разходите в отделните модели средно за периода 1995 - 2010 година (дял на видовете разходи в общите публични разходи, %)

Модел	Модел на страните от ЦИЕ	Средиземноморски модел	Разширен континентален модел	Скандинавски модел	Люксембург
Критерии (дял на видовете разходи по функции в общите публични разходи)					
Общи публични услуги	13,1	17,4	14,3	14,7	11,0
Отбрана	3,5	3,7	2,9	3,2	0,8
Вътрешен ред и сигурност	5,2	4,1	3,6	2,2	2,3
Икономически дейности	13,6	11,3	9,7	6,8	10,8
Комунални и обществени дейности	2,3	2,5	2,0	1,6	1,9

⁷ На таблицата са показани средни за моделите стойности на дяловете на видовете разходи по функции в общите публични разходи средно за периода от 1995 до 2010 година.

Опазване на околната среда	1,8	1,7	1,7	0,8	2,9
Здравеопазване	12,5	12,4	14,3	12,6	11,9
Почивни, културни и религиозни дейности	3,2	2,5	2,2	2,7	4,5
Образование	12,7	12,3	11,2	13,1	11,6
Социална защита	32,2	32,1	38,1	42,4	42,2

Източник на информация: Евростат и собствени изчисления

От данните, изложени на таблица 5, могат да се направят следните обобщения:

- ♦ *разходите за социална защита имат най-висок дял в общите публични разходи във всички обособени групи страни. Това ясно показва защо за критерий за разграничаване на отделни модели в ЕС в другите изследвания се взимат разходите за социална защита. Въпреки най-големия им дял в общите публични разходи обаче, те не изчерпват изцяло съдържанието на общия и отделните модели.*
- ♦ *Разходите за общи публични услуги са на второ място по относителен дял във всички модели, освен в модела на страните от ЦИЕ и Люксембург.*
- ♦ *Разходите за икономически дейности са на второ място по дял в общите публични разходи единствено в групата на страните от ЦИЕ. Съответно, дялът на тези разходи е на пето място сред останалите видове разходи по функции в средиземноморския модел, разширения континентален модел, скандинавския модел и Люксембург.*
- ♦ *Разходите за образование имат четвърти по големина относителен дял в общите публични разходи в групата на страните от ЦИЕ, разширения континентален модел и средиземноморския модел, като те са съответно на тре-*

то място в клъстера на скандинавските страни и Люксембург.

- ♦ *Разходите за здравеопазване имат пети по големина относителен дял в общите публични разходи в групата на страните от ЦИЕ. Този вид разходи се подрежда на трето място в средиземноморския модел и разширения континентален модел, на четвърто място в този на скандинавските страни, и на второ място в Люксембург.*
- ♦ *Разходите за вътрешен ред и сигурност във всички клъстери, освен в този на скандинавските страни и Люксембург, се подреждат на шесто място по относителен дял, следвани от разходите за отбрана, които в клъстера на скандинавските страни са на шесто място. Единствено в Люксембург разходите за отбрана имат най-малък относителен дял.*
- ♦ *Останалите видове разходи по функции (разходи за почивни, културни и религиозни дейности, разходи за комунални и обществени услуги и разходи за опазване на околната среда) имат сравнително нисък дял в общите публични разходи във всички формирувани групи страни.*

Анализът на данните показва, че между обособените модели се наблюдават големи различия при структурирането на публичните им разходи. Единствено разходите за

Управление на ресурси и разходи

социална заемат най-голям дял в общите публични разходи във всеки един от клъстерите.

Въпреки че клъстер анализът формира относително хомогенни групи от страни, все пак, вътре във всяка група, съществуват различия, които, разбира се, са по-малки от разликите между всички държави от ЕС и между средните стойности за всички модели. На таблица 6 са представени коефициентите на вариация, които измерват *разсейването* между страните от всеки клъстер, между страните от ЕС и между отделните модели⁸.

От данните в таблица 6 може да се направи изводът, че групата на *страните от ЦИЕ* е най-нехомогенна, тъй като се наблюдава най-силното средно разсейване между страните в сравнение с останалите три клъстера. Разсейване над 50 %, измерено чрез коефициента на вариация, се наблюдава при разходите за общи публични услуги (52,7 %), следвани от разходите за здравеопазване (51,3 %) и разходите за почивни, културни и религиозни дейности (50,2 %).

Между *средиземноморските страни* се наблюдават най-високи коефициенти на вариация (над 50 %) при разходите за комунални и обществени дейности и разходите отбрана, които са съответно 78,6 % и 50,8 %.

Средното за всички видове разходи разсейване между страните от тази група е сравнително ниско (35 %).

Данните, поместени в таблица 6, показват също, че между *страните от разширения континентален модел*, в които попадат традиционните континентални страни, Финландия, Италия, Великобритания и Ирландия, се наблюдава коефициент на вариация над 50 % единствено при разходите за комунални и обществени дейности (55,7 %). При разходите за опазване на околната среда коефициентът на вариация е под, но близо до 50 %, а именно – 49,7 %. Средното за всички видове разходи разсейване между страните от тази група е сравнително ниско (27,6 %).

В групата на *скандинавските страни* се наблюдава високо разсейване (над 50 %) единствено при разходите за опазване на околната среда (51,3 %). По отношение на останалите видове разходи, то е доста ниско. Поради тази причина между страните от този клъстер се наблюдава най-малкото средно за всички разходи разсейване в сравнение с останалите групи държави членки. Коефициентът на вариация е 17,4 %. Следователно, може да се направи изводът, че тази група страни е най-хомогенна в сравнение с останалите.

Таблица 6. Коефициенти на вариация (%) между страните от ЕС според абсолютния размер на публичните разходи и техните видове на човек от населението (средно за периода 1995 – 2010 година)

	Разсейване в модела на страните от ЦИЕ	Разсейване в средиземноморския модел	Разсейване в разширения континентален модел	Разсейване в скандинавския модел	Разсейване между всички държави-членки	Разсейване между моделите
Общи публични разходи	38,4	14,5	10,2	9,1	69,6	73,1
Общи публични услуги	52,7	37,5	25,6	5,9	69,0	66,5
Отбрана	26,6	50,8	40,6	4,2	71,3	56,4

⁸ Люксембург не се разглежда, тъй като не може да се пресметне коефициент на вариация в клъстер, съставен от една страна.

продължение на таблица 6

	Разсейване в модела на страните от ЦИЕ	Разсейване в средизем- номорския модел	Разсейване в разшире- ния конти- нентален модел	Разсей- ване в сканди- навския модел	Разсейва- не между всички държави- членки	Разсейва- не между моделите
Вътрешен ред и сигурност	30,3	26,7	17,1	11,5	53,4	48,7
Икономически дейности	47,7	14,6	29,1	9,4	64,7	58,8
Комунални и обществени дейности	49,7	78,6	55,7	32,9	81,7	60,6
Опазване на околната среда	47,2	41,9	49,7	51,3	98,5	71,2
Здравеопазване	51,3	25,8	12,0	15,7	70,7	72,2
Почивни, културни и религиозни дейности	50,2	49,6	30,0	26,9	88,6	87,1
Образование	39,9	22,9	15,7	12,8	70,2	74,7
Социална защита	40,7	22,7	17,8	11,7	79,9	83,1
Средно	43,1	35,0	27,6	17,4	69,6	73,1

Източник на информация: Евростат и собствени изчисления

Разсейването между моделите⁹ и между всички държави – членки от ЕС е по-високо от разсейването вътре във всеки модел по отношение на размера (евро на човек от населението) както на общите публични разходи, така и на всички видове разходи по функции (с изключение на разходите за комунални и обществени дейности, при които разсейването в групата на средиземноморските страни е по-високо от това между моделите).

От осъществения анализ може да се направи изводът, че всички видове разходи по функции, изразени чрез абсолютния им размер на човек от населението, имат съществено значение за формирането на отделни модели в рамките на Европейския

съюз. Това показва, че като цяло между държавите членки съществуват различия в провежданите разходни политики на национално ниво. Разнородността в размера и структурата на публичните разходи се обяснява с наличието на слаби наднационални регулации в сферата, които са по формата на общи насоки. В резултат на това съществува възможност за автономни решения на национално ниво, поради което държавите членки насочват своите публичните разходи съобразно своите специфични национални приоритети.

Вторият важен извод, до който се достига в резултат от осъществения анализ, е, че изведените с помощта на клъстер анализ на база размера (евро на човек от населението) на публичните разходи и видовете разходи по функции модели, се формират от близки в географско местоположение страни и се различават

⁹ Коефициентите на вариация за всички видове публични разходи по функции между отделните модели са пресметнати на база средни за моделите стойности на разходите.

Управление на ресурси и разходи

както по отношение размера (евро на човек от населението) на публичните разходи, така и според тяхната структура. Между страните, включени във всеки един от моделите, се наблюдават по-малки различия в сравнение с тези между всички държави членки, като моделът на страните от ЦИЕ е най-нехомогенен в сравнение с останалите.

Литература

1. Съвет на Европейския съюз, Препоръки на Съвета от 13 юли 2010 година относно общи насоки за икономическата политика на държавите – членки и Съюза, Официален вестник на Европейския съюз, L191/28 от 23.07.2010.
2. Arts, W., J. Gelissen, Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report, *Journal of European Social Policy*, 12 (2), 2002, pp. 137-158.
3. Bonoli, G., Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach, *Journal of Social Policy*, 26 (3), 1997, pp. 351-372.
4. Draxler, J., O. van Vliet, European Social Model: No Convergence from the East, *Journal of European Integration*, 32 (1), 2010, pp. 115-135.
5. Esping-Andersen, G., *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge, 1990.
6. Fenger, H. J. M., Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3 (2), 2007, pp. 1-30.
7. Ferreira, L., Ad. Figueiredo, Welfare regimes in EU 15 and in the Enlarged Europe: An exploratory analysis, FEP Working papers, No 176, 2005, pp. 1-38.
8. Ferrera, M., The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6(1), 1996, pp. 17-37.
9. Sapir, Andre, *Globalisation and the Reform of European Social Models*, Bruegel Policy Contribution, Brussels, 2005.
10. www.epp.eurostat.ec.europa.eu
11. www.europa.eu
12. www.eurlex.europa.eu